

УДК 378.147: 811

Т.В. Карасва (Україна, м. Мелітополь)

АВТОНОМІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

На сучасному етапі попит у фахівцях, здатних до вирішення професійних проблем засобами іноземної мови на рівні незалежного користувача, зумовив розширення й варіативність умов для самостійного навчання іноземних мов (далі ІМ), забезпечення готовності та здатності тих, хто навчається, до самостійної творчої продуктивної діяльності в ситуаціях автономного навчання. Автономія розглядається у контексті особистісно-орієнтованого навчання як навчальна мета, показник сформованості вмінь для вивчення мови та критерій рівня володіння мовою й розвитку особистості того, хто навчається.

Але розвиток на поширення у наданні автономії у практиці навчання ІМ уможлиблюється лише при застосуванні гуманістичних підходів, у центрі уваги яких знаходиться унікальна особистість, яка прагне до самоактуалізації, і базується на принципах активізації можливостей особистості (action-oriented approach) [1; 4; 19]; орієнтованому на зміст навчання (content-based approach) [13]; навчання, спрямованому на тих, хто навчається (learner-centered approach) [16; 18]; навчання, що базується на індивідуальній та самостійній праці тих, хто навчається, встановлюючи норми для себе самого (learner autonomy approach) [3; 7; 8; 16] і таке інше.

Виявляється, що застосування таких підходів у навчання є однією з умов успішного оволодіння тими, хто навчається, навичками та вміннями іншомовної мовленнєвої комунікації. Тому й підхід, прийнятий у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, є діяльнісно орієнтованим у тому розумінні, що користувачі мови й ті, хто її вивчають, є насамперед «соціальними агентами», або членами суспільства [2, с. 9].

Тобто, надання автономії студентам є одним із засобів підвищення ефективності навчання мови для реалізації принципів активізації можливостей особистості. У розвинутих країнах Заходу розвитку автономії [15; 16; 18] студентів та формуванню оптимальних стратегій навчання [20; 22], що є важливою передумовою виникнення навчальної автономії, приділяється велика увага, а навчання мови спрямоване на досягнення соціальної взаємодії з орієнтацією на тих, хто навчається [12; 14; 17]. Однак в Україні методики навчання ІМ, які б враховували ступінь готовності та рівень автономії студентів, не були предметом спеціальних досліджень так само як не було уточнено зміст навчальної автономії.

Мета статті - детально розглянути сутність феномену навчальної автономії студентів, чим вона відрізняється від самостійної роботи та обґрунтувати зміст поняття «навчальна автономія студента».

Тому спробуємо виявити, перш за все, що таке «автономія».

У широкому розумінні *автономія* подається у довідковій літературі як право на самоврядування, самостійне прийняття рішень, встановлення норм для себе самого. Суб'єктом автономії може бути як особистість, так і група людей. У навчальному закладі такою групою може бути об'єднання кількох студентів для розв'язання певного завдання, студентська аудиторія. Особливо сприятливою для розвитку автономії студентів сферою вважається позакласна та поза-аудиторна робота.

Але наведені визначення не є достатніми для розуміння автономії стосовно процесу навчання. Ми приймаємо як визначення навчальної автономії наявність «здатності тих, хто навчається, брати на себе відповідальність за результати навчання» [15] щодо всіх аспектів своєї навчальної діяльності, а саме: встановлення цілей, визначення змісту та послідовності, добір матеріалів, управління процесом та оцінювання отриманих результатів. Можна додати до цього визначення ще таке, яке витікає з узагальненого визначення будь-якої автономії як «здатності управляти своїми справами, що приводить також до здатності приймати

самостійні рішення» [22], «здатності до незалежних та самостійних дій, критичної рефлексії» [16, с.4]. Таке загальне визначення відкриває шлях до детального розуміння засобів та умов реалізації навчальної автономії, яка виявляється як у засобах навчання, так і в застосуванні засобів переносу результатів навчання у більш широкий контекст.

У вітчизняній методиці викладання ІМ проблема розвитку автономії досліджувалась у руслі діяльності особистості в процесі навчання та організації її самостійної роботи [1; 6; 11]. Разом з тим результати цих досліджень не знайшли практичної реалізації в підручниках для ВНЗ через репродуктивний авторитарний стиль тих, хто навчає.

Теорія розвиваючого навчання розглядає розвиток здатності тих, хто навчається, до автономної навчальної діяльності як розвиток їх особистісних якостей, що забезпечують самоврядування, самореалізацію та саморозвиток в освітньому середовищі, а також сприяє автономному засвоєнню ІМ в процесі її вивчення [6]. Інакше кажучи, це послідовне самостійне прямування тих, хто навчається, основними етапами продуктивної навчальної діяльності від діагностики й постановки завдань до рефлексивної самооцінки [10].

У сучасних дослідженнях навчальна автономія під час вивчення ІМ визначається як внутрішня особиста незалежність студента, що базується на його здатності самостійно керувати процесом засвоєння знань та оволодінням навичками й уміннями іншомовного спілкування [8; 11].

Розвиток і поширення автономії тих, хто навчається, реалізується за кількома взаємопов'язаними напрямом [9, с. 91], першим із яких є розвиток умінь самостійно навчатись. Наявність зазначених умінь пов'язана з формуванням у тих, хто навчається, оптимальних навчальних стратегій [20; 22], що розглядаються як одне з провідних завдань навчання ІМ. Іншим напрямом, пов'язаним із реалізацією наведеного принципу, вважається так званий само-доступ (self-access) [19], за умов якого самонавчання здійснюється самостійно або у співпраці з іншими студентами, які самі визначають, коли і чого треба навчатись через навчальні ресурсні центри, де

можна отримати консультації, скористатися програмним забезпеченням, розробленим за спеціальними методиками.

Існування таких центрів, безперечно, надає нові можливості щодо самостійної роботи та мотивації користувачів мови до опосередкованого засвоєння знань через мову, що вивчається. Робота у таких центрах базується тільки на самонавчанні й індивідуальній роботі студентів та нерідко зводиться до пошуку та перегляду цікавої з погляду тих, хто навчається, інформації, яка не завжди є необхідною для формування бази, необхідної для адекватного спілкування ІМ. Крім того, у процесі такого навчання не завжди здійснюється особистий самоконтроль навчання та ідентифікація потреб щодо навчання.

У вітчизняній методиці автономія розглядається як самостійна навчальна діяльність студентів у процесі навчання мови, в якій за умов аудиторної роботи, головним є навчити студентів учитися. Тому зведення автономії лише до самонавчання або само-доступу, навіть, у співпраці з іншими студентами, на думку вітчизняних дослідників, має поєднуватись із груповим навчанням під керівництвом викладача [9]. Природно, що саме навчання у співпраці [5; 17] є найбільш придатним для застосування у начальних закладах освіти, оскільки при побудові навчального процесу в руслі такої дидактичної системи можливо досягти синергетичного ефекту [14], що, безумовно, впливатиме на ефективність роботи.

Взагалі кажучи, навчання мови у вищому та будь-якому іншому навчальному закладі спирається саме на групове навчання [12], при якому стверджувати про наявність навчальної автономії є не зовсім коректним [21], оскільки всі умови такої автономії тих, хто навчається, навряд чи можна досягти, а щодо абсолютної навчальної автономії, то вона є навряд чи бажаною. На думку О. Б. Тарнопольського [8, с. 132], під розвитком навчальної автономії розуміється не стільки впровадження суто індивідуального (незалежного – independent learning) навчання, скільки комплекс заходів, вживання яких веде до того, що студенти самі

(індивідуально і як група в цілому) значною мірою беруть на себе відповідальність за хід і результати навчального процесу.

Справа в тому, що навіть під час групового навчання можливе впровадження автономії тих, хто навчається. Така автономія, по-перше, полягає у наданні студентам права голосу у виборі цілей, змісту та методів навчання, зокрема у виборі навчальних матеріалів. По-друге, автономія забезпечується через створення програм навчання з урахуванням потреб тих, хто навчається [15; 21]. Але є й третій вид навчальної автономії, якого названо автономією творчої навчальної діяльності [9]. Саме така автономія і розглядається далі. Вона виникає лише тоді, коли ті, хто навчається, самостійно вирішують проблемні творчі завдання засобами мови, яку вони вивчають, тобто займаються творчою навчальною діяльністю.

Автономія навчальної діяльності студента відрізняється від самостійної роботи, при виконанні якої ті, хто навчаються, виконують завдання викладача, підтримуючи та вдосконалюючи іншомовні комунікативні навички та вміння [6; 7]. За визначенням Н. В. Ягельської, самостійна робота студентів – це форма організації і реалізації навчально-пізнавальної діяльності, яку спрямовує і направляє викладач, або самі студенти згідно з програмою навчання та індивідуальними потребами на аудиторних заняттях, або у поза-аудиторний час з метою оволодіння професійними знаннями, навичками й уміннями та самовдосконалення [11, с. 14]. Самостійна навчальна діяльність розглядається як вид пізнавальної діяльності, що регулюється і скеровується студентом як суб'єктом даної діяльності і спрямовується на засвоєння предметних знань та культурно-історичного досвіду [6; 11].

На відміну від цього, у процесі реалізації творчої навчальної автономії важливим є розподіл відповідальності між тими, хто навчається, і тими, хто навчає, оскільки як автономія, так і відповідальність за результати навчання потребують активного залучення учасників процесу навчання до прийняття рішень щодо самого його проведення [21]. Тобто автономія розглядається як

засіб навчити вчитись як у процесі навчання мови, так і протягом життя, урахуваючи значення мотиваційного потенціалу, завдяки якому той, хто навчається, перетворюється на автономного користувача мови. Залучення до процесу навчання пов'язано з перспективною та процесуальною мотивацією, з яких найважливішою є саме процесуальна мотивація, оскільки тільки вона може пробудити творчу автономію тих, хто навчається, що, у свою чергу, приводить до вироблення навичок та вмінь самонавчання, необхідних для ефективного користування ІМ у процесі реалізації комунікативних потреб. Крім того, активізується свідомість студентів у напрямку можливих зв'язків з реальністю, що сприяє створенню умов, за яких реалізується можливість постійно брати участь у психологічно реальній іншомовній комунікації на базі професійно-орієнтованого навчання.

З цієї точки зору *навчальна автономія студента* – це його особистісна внутрішня незалежність, готовність і здатність самостійно приймати рішення під час виконання продуктивної навчальної діяльності, планувати, оцінювати, корегувати, вдосконалювати свої дії, нести відповідальність за їх результати в контексті професійного становлення [3, с. 3].

Розвиток такої автономії вимагає від викладача створення умов, які сприятимуть розвитку вмінь студентів для прийняття ними рішень у процесі планування, оцінювання, корегування й вдосконалення своїх дій упродовж установленого періоду навчання і психологічної готовності до прийняття таких рішень.

Для навчання мови ділового спілкування особливого значення набуває саме автономія творчої навчальної діяльності, яка повинна пронизувати весь початковий процес і залежить, на думку О. Б. Тарнопольського та С. П. Кожушко [9], від кількості запропонованих студентам для опрацювання творчих завдань проблемного характеру. Проблемність завжди має місце у сфері бізнесу, ведення якого пов'язано з вирішенням певних проблем та прийняттям доцільних рішень. Такі проблемні завдання є більш складними для виконання, оскільки в процесі їх виконання відсутні смислові опори.

Автономія творчої навчальної діяльності, за твердженням вищевказаних авторів, реалізується через гру в бізнес як засіб, застосування якого уможливорює забезпечення взаємозв'язку в реалізації трьох провідних навчальних принципів: забезпечення мотиваційної достатності у навчанні, практичної реалізації комунікативної компетенції та автономії творчої навчальної діяльності [9, с.71].

Оскільки за умов групового навчання навряд чи можливо досягти повної навчальної автономії, але навчальний процес має прагнути до поширення навчальної автономії, яка уможливорює самостійне опанування ІМ, важливо брати до уваги принцип урахування рівнів автономії тих, хто навчається. Наведемо три рівні автономії у процесі навчання, виокремлених О. Б. Тарнопольським [9, с. 95]: рівень нульової автономії (teacher-dependant part) або повної залежності процесу навчання від викладача; рівень групової автономії (student(s)-student(s) or teacher - student(s) negotiations) або часткова групова / мало - групова автономія у прийнятті рішень на основі компромісу; рівень індивідуальної / групової автономії або повної автономії тих, хто навчається, у сенсі реалізації ними самонавчання.

Розглянемо, як здійснюється розподіл ролей між викладачем та тими, хто вивчає мови, залежно від рівня автономії студентів:

- на рівні нульової автономії або повної залежності навчального процесу від викладача викладач визначає що і як, у якій послідовності роблять ті, хто навчається; якщо навчальний процес базується на грі у бізнес, викладач направляє етапи проведення епізодів гри або пошуку та добору необхідної інформації на накопичення та опрацювання необхідного мовного матеріалу;
- на рівні групової автономії проводиться сама гра через прийняття тими, хто навчається, самостійних автономних рішень на рівні пари, або малої групи щодо сюжету та конкретного змісту епізодів гри;
- на рівні індивідуальної / групової автономії виконуються проектні завдання; вони можуть виконуватись індивідуально, у парах та малих групах.

В останньому випадку кожний студент має змогу приймати самостійні

рішення щодо форми та змісту мовлення, знаходити та застосовувати звукові, друковані та електронні джерела інформації, які він/вона вважають за доцільне. По суті, на цьому рівні реалізується повна автономія тих, хто навчається, у напрямку їх особистого навчання (самонавчання).

Оскільки проблема впровадження автономії творчої навчальної студентів (рівень індивідуальної / групової автономії) у процесі навчання ІМ у межах комунікативного підходу до її викладання майже не досліджувалася в Україні, розв'язання цієї проблеми потребує вживання комплексу практичних заходів: загальних (які є загально-необхідними для виникнення автономії у тих, хто навчається) стосовно навчального процесу з ІМ та специфічних (тобто таких, що забезпечують розвиток навчальної автономії саме в процесі опанування ІМ для ділового спілкування).

Таким чином, з вищенаведеного аналізу можна зробити висновок про те, що автономія – це не просто завдання, які студенти виконують без безпосереднього контролю викладача; під розвитком автономії розуміється комплекс заходів, вживання яких приводить до того, що студенти значною мірою беруть на себе відповідальність за хід та результати навчального процесу.

О. Б. Тарнопольський виділяє три аспекти [8, с. 132-133] навчальної автономії, пов'язані з : а) вибором цілей навчання; б) добором його змісту та навчальних матеріалів; в) вибором методів і стратегій навчання.

З наведеного вище бачимо, що розуміння автономії пов'язано значною мірою саме з процесом, тому запровадження ігор та технології виконання навчальних проектів у навчальний процес є ефективним засобом для досягнення мети – надання автономії тим, хто навчається, під час вивчення ними ІМ для ділового спілкування. Це пов'язане з тим, що саме ігри (рольові, ділові) та навчальні проекти вимагають такої автономії творчої навчальної діяльності, про яку йшлося вище; в процесі їх виконання і проведення, без неї таке ефективне проведення та виконання взагалі неможливе [9, с. 93].

Тому не випадково, що у професійно-орієнтованому навчанні мови для

ділового спілкування поширюється застосування як ділових ігор, так і проектної технології навчання, оскільки саме вони уможливають актуалізацію навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається, як суб'єктів діяльності та створюють умови для реалізації їх особистісного потенціалу. Але процес надання та розширення творчої автономії є поступовим, як і процес роботи над проектом або процес проведення ділової гри. Це потребує поетапної підготовки, яка складається з *підготовчого етапу роботи* (наприклад, розробка проекту – з обговорення ідеї, визначення мети, розробки загального плану, проведення базового дослідження з теми, зіставлення інформації) та саме її *проведення* (наприклад, презентація проекту й оцінювання проектної продукції).

Застосування наведеного підходу до професійно-орієнтованого навчання ІМ може суттєво підвищити позитивну процесуальну мотивацію студентів та сприяти автономно-творчому добору ними професійно-значущих матеріалів. Це, у свою чергу, стає основою вироблення навичок і вмінь самонавчання, необхідних як для ефективної роботи за фахом, так і для ефективного використання ІМ у процесі реалізації власних комунікативних потреб.

Тому зрозуміло, що коли студенти досягають навчальної автономії у вищенаведеному розумінні, усвідомлюють, що їх особисті зусилля відіграють вирішальну роль у навчанні, то якість навчання підвищується в багато разів, бо вони виконують навчальну роботу зі значно вищим рівнем відповідальності та навчальної мотивації, спираючись на властиві кожній особистості та оптимальні для неї навчальні стратегії.

Висновки:

1. Навчальну автономію студентів слід розглядати як сукупність створених умов навчання та наявних психологічних властивостей у тих, хто навчається, що сприяє прояву їх здатності до самостійного прийняття рішень у процесі навчальної діяльності.
2. Ефективність навчальної діяльності, побудованої на основі автономії

студентів, при груповому навчанні може бути підвищена за рахунок керування мовленнєвими діями студентів у послідовності від рівня підпорядкованості викладачеві (нульова автономія) через групову автономію (часткова) до індивідуальної автономії (повна).

Подальші дослідження доцільно проводити у напрямку розробки методик навчання ІМ, які б забезпечували умови для надання та реалізації автономії творчої навчальної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыдова М. А. Деятельностная методика обучения иностранным языкам / М. А. Давыдова. – М.: Высшая школа, 1990. – 173 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Караєва Т.В. Методика навчання ділової англійської мови з урахуванням рівня автономії студентів економічних спеціальностей: автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. В. Караєва; Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2010. – 21 с.
4. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М.: МГУ, 1986. – 176 с.
5. Колкер Я. М. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого / Я. М. Колкер, Е. С. Устинова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 1. – С. 28–31.
6. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык : пособие для учителей / Н. Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
7. Петровська Ю. В. Методика організації автономного навчання англійської мови студентів технічних спеціальностей: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Ю. В. Петровська; Київський держ. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 24 с.
8. Тарнопольський О. Б. Шляхи розвитку автономії студентів на курсах англійської мови для ділового спілкування / О. Б. Тарнопольський //Актуальні

проблеми викладання іноземних мов у вищій школі: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 130–135.

9. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения: учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К.: Ленвит, 2004. – 192 с.

10. Хорнби А. С. Толковый словарь современного английского языка для продвинутого этапа: специальное издание: в 2 т. – М.: Русский язык, 1982. – Т. 1. – 510 с.

11. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів з англійської мови з використанням професійного мовного портфеля: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. В. Ягельська ; КНЛУ. – К., 2005. – 192 с.

12. Brophy J. Motivating Students to Learn / J. Brophy. – The McGraw-Hill Companies: Michigan State University, 1998. – 277 p.

13. Dudley-Evans T. Development in ESP: a multi-disciplinary approach / T. Dudley-Evans, St. John. M.Jo. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 301 p.

14. Gibson R. Intercultural Business Communication / R. Gibson. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 111 p.

15. Holec H. Autonomy in Foreign Language Learning / H. Holec. – Oxford University Press, 1981. – 89 p.

16. Little D. Learner Autonomy / D. Little. – Dublin: Authentic, 1991. – 152 p.

17. Macaro E. Target language collaborative learning and autonomy / E. Macaro. – Clevedon, England: Multilingual Matters Ltd., 1997. – 231 p.

18. Mahili I. Promoting Autonomy: From the Learning Process to the Learner / I. Mahili // Independence: Newsletter of IATEFL Learner Independence Special Interest Group, Spring/Summer. – 2000. – Issue 27. – P.17–21.

19. Miller L. Introducing Students to Self-Access Language in the Classroom / L. Miller // Independence: Newsletter of IATEFL Learner Independence Special Interest Group, Spring/Summer.- 2000. – Issue 27. – P.15–17.

20. Oxford R. L. Language learning strategies: what every teacher should know /

R. L. Oxford. – New York: Heinle & Heinle Publishers, Inc., 1990. – 343 p.

21. Tarnopolsky O. The Scale of Learner Autonomy: Three levels in an intensive English program / O. Tarnopolsky // Independence. Newsletter of IATEFL Learner Independence Special Interest Group, Summer. – 2001. – Issue 29. – P.2–5.

22. Wenden A. Learner Strategies for Learner Autonomy / A. Wenden. – Great Britain: Prentice Hall, 1991. – 172 p.

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто сутність феномену навчальної автономії студентів, його відмінність від самостійної роботи; обґрунтовано зміст поняття «навчальна автономія студента».

Ключові слова: навчальна автономія студентів, самостійна робота, рівні автономії.

T.V. Караєва

АВТОНОМИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается суть явления учебной автономии студентов, его отличие от самостоятельной работы; обосновано содержание понятия «учебная автономия студента».

Ключевые слова: учебная автономия студентов, самостоятельная работа, уровни автономии.

T.V. Karaieva

AUTONOMY OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES

SUMMARY

The article covers the essence of students learning autonomy phenomenon, the way it differs from self-instruction; the notion of “student’s learning autonomy” has been substantiated.

Key words: students' learning autonomy, self-instruction, autonomy levels.

